

KÜLPOLITIKAI IRÁNYOK A MAGYAR TÖRTÉNETBEN.

A világháború eredményeit magyar szempontból mérlegelve, passzívaink hosszú sorozatával szemben egyedüli aktív tételként az államszövetség szétbomlásával visszanyert függetlenségünket, külpolitikai souverainitásunkat könyvelhetjük el. E függetlenség és souverainitás értéke a szétvagdalt régi köteléket a nemzet testébe mélyedő súlyos láncokkal helyettesítő trianoni rendelkezések tükrében ma még nagyon is problematikusnak tetszik; mégis kétségtelen, hogy nemzetünk a mohácsi vész óta most jutott először önrendelkezési jogának birtokába, most nyílt először alkalma és módja önálló külpolitikai cselekvésre. Külpolitikánk irányítása így saját kezünkbe kerülvén, birtokába jutottunk a passzív mérleg miatt nemzeti életünket fenyegető csőd elhárítására alkalmas politikai eszközöknek, de mikor a sor cselekvésre került, kiderült, hogy ezekkel az eszközökkel élni nem igen tudunk.

A magyar külpolitika századokon át a Habsburg-világbirodalom, majd az osztrák nagyhatalom külpolitikájának függvénye volt, a kiegyezés óta pedig a monarchia nagyhatalmi politikájában olvadt fel. Az önálló külpolitikának ez a hiánya meggátolta az egészséges külpolitikai közvélemény kialakulását. Külpolitikai nevelés és diplomáciai gyakorlat híjján nemzeti társadalmunk, sőt politikai közvéleményünk sem tudott megfelelő tájékozódásra szert tenni s mikor a cselekvés ideje elkövetkezett, tanácstalanul álltunk a reánk meredő nagy problémák előtt.

A régi nagyhatalmi állás nagyítóüvegének hamis világtításában saját helyzetünket illetőleg támadt optikai csalódás s a reális erőviszonyok félreismerése betegesen fantasz-

tikus koncepciók kitermelésére vezetett. A nyugati kultúrnépekkel szemben sérelmek és veszteségek miatt méltán kelt elkeseredésünk a természetes visszahatás erejével változta ki széles rétegekből a nyugatellenes orientáció vágyát. Egyedülvalóságunk — melynek tudatában egykori élettársaink mohó étvágya erősített meg — irreális szövetségek, velünk semminő érdekközösségben nem álló távoli népekkel való szövetkezések délibábját idézte elénk. E fantasztikus és irreális koncepciók hirdetői rendszerint történeti kapcsolatokra és történeti előzményekre hivatkozva igyekeznek elképzeléseiket a közvéleményre kényszeríteni s a multa hivatkozva állnak a realitások körében mozgó politikusok munkájának útjába.

E jelenségek láttára s a helyes külpolitika egyik legfontosabb előfeltételét a mindenkori orientáció történeti megalapozásában ismerve fel, a gyermekbetegségekből való lassú kilábolás időpontjában nem látszik feleslegesnek egy pillantást vetnünk a magyar külpolitika multjára. Gyakorlati szempontból különös jelentőséghez jut ez a történeti visszapillantás, ha meggondoljuk, hogy a magyar külpolitikának ezer év óta mindig ugyanazokkal az erőtényezőkkel kell számolnia. A magyar nemzet szomszédságában működő és életére ható erők — népek és nemzetek folytonos változása, államalakulások bomlása és keletkezése ellenére — mitsem változtak a honfoglalás óta. Ezért a magyar külpolitika jellegzetes irányait keresve s e történeti irányok jelentőségét mérlegelve, nem elégedhetünk meg a közelebbi mult tanulságainak megszívlelésével, hanem vissza kell nyúlnunk távoli időkbe, mikor először jelentkeztek politikai életünknek ma is sorsdöntő nemzetközi problémái.

*

Európa a középkorban három — faji, kulturális, világnézeti és politikai tekintetben egyaránt önálló egységet alkotó — területi körzetre tagolódott. A nyugat-római birodalom és a vele északon szomszédos Germánia területén az összes latin, kelta, germán népeket és néhány nyugati szláv törzset is felölelő latin-germán keresztény kultúr-

közösség alakult ki. Az egykori kelet-római birodalom örökébe a keleti görög-szláv kultúrközösség lépett, mely az észak-keleti nagy erdőségből délre húzódó orosz-szlávokat is magába szívta. Az oroszok és balkáni szlávok közé ékelődve, az egykori szarmata-szkíta világ helyén ázsiai hún-török népelemek nomád jellegű kultúrkörzete terült el. E három kultúrkör határa nem volt állandó. Az V—VIII. századig az ázsiai török kultúrszféra az Alpeseikig és az Adriáig terjedt, a VIII. század végén viszont a Don és Volga vidékére szorult vissza. A nyugati latin-germán és keleti görög-szláv közösségek a IX. században a Közép-Duna vonalánál közvetlen szomszédokként érintkeztek, e század végén azonban ismét visszahúzódtak megelőző századi határaik mögé. A magyarok megjelenése vert közéjük éket s ezzel újra akuttá vált a Duna-Tiszavidék hovátartozásának problémája.

Maguk a honfoglaló magyarok nem tartoztak e három kultúrkör egyikéhez sem. A magyar nemzet finn-ugor és bolgár-török (ogur) elemek összeolvadásával az Urál-vidéken Európa és Ázsia határterületén született s kárpátalji honfoglalása előtt negyedfélszázadig élt Európa délkeleti határvidékén a kisázsiai arab-perzsa és a pontusi görög kultúrkörök közvetlen szomszédságában. Ha a nemzet egyik alkotó eleme egykor tagja volt is az ázsiai törökség nagy közösségének s ha kultúrája túlnyomóan török jellegű maradt is, a IX. században a magyarság bolgár rokonaival és kazár élettársaival együtt egy önálló törökös, de finn-ugor, iráni és görög kultúrelemekkel telített, keleteurópai félnomád kultúrközösségnek tagja volt, mely a faji és kulturális rokonság dacára is ellenségként állt szemben az ázsiai nomád-török világgal. A IX. században ez a délkeleteurópai bolgár-magyar-kazár kultúrközösség felbomlott. A dnyeperi bolgárok még a VII. század végén a Balkánra költöztek s két század alatt beolvadtak a balkáni görög-szláv közösségbe. A volgai bolgárok, baskir-magyarok és kazárok a nyugatra törő besenyők, úzok, kunok és tatárok áradatának sodrába kerülve, elmerültek, felszívódtak, politikai és kulturális tekintetben is beolvadtak a föléjük telepedő ázsiai törökségbe. A magyarok viszont a besenyők elől a Duna-Tisza síkjára húzódva,

az imént jellemzett három kultúrkör határzónáján telepedtek meg s az északi és déli szomszédságukban élő pogány lengyel és századok óta keresztény, de Róma és Bizánc közt ingadozó horvát néppel együtt mintegy eleven választófalaként ékelődtek a határaikon túl kezdődő három kultúrkörzet közé.

A pánszláv elmélet, mintha a magyarok honfoglalásával a szláv egységet bontották volna meg, hiú feltevés, mert a különböző kultúrkörhöz tartozó szláv népek sohasem alkotnak ilyen egységet. Megbontották azonban Középeurópa addigi hatalmi egyensúlyát, éket verve a Duna-vonalnál találkozó nyugati és keleti keresztény közösségek közé s mindkettejüket elválasztva a nyugat felé tóduló ázsiai törökségnek a Keleti-Kárpátokig hatoló besenyő előhadától. A magyar nemzet három világ, három egymással ellentétes, sőt ellenséges kultúrkörzet ütközőpontján telepedett meg s helyzete később sem változott. A keleti határon egymást gyors egymásutánban felváltó besenyők, úzok, kunok, tatárok ugyanannak az ázsiai nomád kultúrának, a keresztény világgal ellenséges török-tatár hatalomnak a képviselői. A déli határon váltakozva emelkedő és hanyatló bolgár-szláv, bizánci, szerb hatalmak ugyanannak a görög-szláv kultúrának hordozói. Nyugaton a bajor és lombard, cseh, osztrák, karantán és velencei tartományuraságok, a német-római császárság és a pápaság ugyanannak a latin-germán kultúrvilágnak reprezentánsai voltak a történet más-más korszakában. Nyugaton az újkor sem hozott változást; a német és olasz hatalom a régi birodalomnak egyenes örökösei. Keleten azonban a XV. században helyet cserélt a két hatalmi tényező. Az oszmán törökség Kisázsia felől behatolva, a bizánci császárság örökét vette át s Magyarország déli és keleti tartományain át, a Dnyeper-vidékig nyomulva, egyesült a krími tatár töredékkel. A görög-szláv kultúra súlypontja viszont a tatárral szaturált orosz hatalom növekedésével északra helyeződött át. A XIX. században azután az orosz hatalom saját érdekkörébe vonta az Európából fokozatosan kiszoruló török hatalom romjain újraéledő balkáni államokat s egységgé kovácsolta a két keleti kultúrszférát. Bármennyire hangzottassák is aktuális politikai áramlatok

hatása alatt némely balkáni népek a nyugathoz tartozásukat, latin vagy turáni eredetüket, a Bizáncban gyökerező történeti kultúra mégis mindannyiukat a keleti görög-szláv kultúrkör tagjaivá avatja. A bizánci császárság és a tatár hatalom tradícióit s a két keleti kultúrkör nyugatellenes törekvéseit, nyugattól idegen-morálját és kultúráját átöröklő Orosz-birodalom — a maga balkáni exponenseivel együtt — egyes utóda a középkori Magyarországgal keleten és délkeleten szomszédos görög-szláv és török-mongol hatalmaknak. A magyar nemzet multban és jelenben egyaránt a nyugati és keleti világot elválasztó határzónán élén, külpolitikájában ezer év óta ugyanazzal a nagy problémával, a keleti és nyugati erők egyensúlyozásának, a köztük való biztonságos elhelyezkedésnek nehéz kérdésével áll szemben. Külpolitikai történetének minden jelensége e sorsdöntő probléma függvénye.

*

A magyar törzsszövetség népe közvetlenül a honfoglalás előtt került elsőízben szembe Kelet vagy Nyugat problémájával, mikor az ázsiai törökség Európába törő besenyő ágazata Kuban-Don-vidéki régi hazája elhagyására kényszerítette, s a kazár szövetségtől elszakítva, a Dnyeper és Alduna közére üzte. Nemzetünk ezen a támadásnak minden oldalról kitett etelközi sík területen kényszerült először önálló külpolitikai cselekvésre, miután Árpád személyében első örökös fejedelmét megválasztotta. A keleti veszedelemmel, a Dnyeperig nyomult új besenyő szomszéd keletről várható új támadásával s a magyarok megjelenését idegesen néző balkáni bolgár hatalommal szemben, valamint a végleges megtelepedésre alkalmas nyugati földterület megszerzésének előkészítéséhez is szövetségesekre volt szükség. Árpád fejedelem és vezértársai e szövetségeket — Bölcs Leó bizánci és Arnulf frank-római császár személyében — nyugaton találták meg. Ez a kettős szövetségkötés egyértelmű volt a nyugati orientáció kezdetével, ami utóbb az új haza megszállásának mikéntjében is kifejezésre jutott: a magyar település súlypontja a Dunavidékre esett, szemben a hunok és avarok Tisza-vidéki településével.

Az egocentrikusan gondolkozó egykorú császári udvarok és a nyomukban járó modern történetírók feltevése, mintha e szövetségek megkötésénél egyoldalúan a császárok akarata érvényesült volna, téves. A császári diplomáciák minden időben módot találtak a «barbárok» eszközként való felhasználására és gyakorta irányítói voltak azok külpolitikai akcióinak. Kétségtelen mégis, hogy a barbároknak s különösen a fejlett katonai szervezetben élő török kultúrájú népeknek is megvolt a maguk külpolitikai akarata, kiválóbb fejedelmek pedig — Attila, Baján, a türk és kazár fejedelmek s a mi Bulesunk is — mesterei voltak a császári diplomatákat nem egyszer megcsúfoló barbár diplomáciának. Árpád és vezértársai is tudatosan tértek a nyugati orientáció útjára s külpolitikájuk tudatosságát bizonyítják a következő korszak eseményei is.

A honfoglalást követő «kalandozásokban» egykorú külföldi krónikások és későbbi hazai hagyomány nyomán a történetírók még ma is minden magasabb, politikai célzattól mentes hadikalandokat — ösztönös rablóhadjáratokat, avagy dicsőséget és zsákmányt kereső katonai vállalkozásokat — szoktak látni. Pedig e hadjáratok hátterében világosan felismerhető a politikai indok. Céljuk az új haza határainak biztosítása, a várható ellentámadások elhárítása és megbízható nyugati szövetségesek szerzése volt. A magyar nemzet vezérei — Etelközön vett nyugati orientációjukhoz híven — a honfoglalás után tudatosan helyezkedtek kelet és dél felé, vagyis a besenyő és bolgár hatalmakkal szemben defenzív állásba és az új hazába telepedő barbárok rendes szokása szerint tudatosan léptek offenzívába nyugati szomszédaik ellen, így akarván megelőzni az imént megszállt terület régi urainak várható támadását. Az első tizenöt év alatt Itália, Horvátország s — a szövetséges Arnulf császár halála után — a Németbirodalom keleti határtartományai — Ostmark, Karintia és Morvaország, majd ezek hódoltatása után Bajor-, Cseh- és Szászország — ellen intézett támadások hártották el a pannóniai, osztrák és morva tartományok elfoglalásával megsértett Németbirodalom támadó fellépését. Ezek sikere biztosította a Mura-völgyig, az Enns-folyóig és Csehország

keleti határáig terjedő új haza nyugati határzónájának zavartalan birtoklását. S ezek a hadjáratok szerezték meg a magyaroknak szövetségesekül Arnulf bajor herceget és I. Berengár lombardiai királyt és mindkettejük utódait.

Ez a bajor-lombard-magyar szövetség — a német-olasz-magyar szövetség gondolatának első embrionális formája — az érdekközösség kölcsönös felismerésén alapuló, állandó jellegű külpolitikai kapcsolattá lett. A központi hatalom ellen lázadó német és olasz tartományurak — a bajor Arnulfidák és I. Berengár, Hugó, II. Berengár lombardiai királyok — a X. század első felében magyar fegyverek támogatásával vívták meg harcaikat vetélytársaikkal és a császári hatalommal. A X. század nagy magyar hadvezére és diplomatája, Bulcsu karkász, pedig e szövetségesekre támaszkodva, tartományaikban biztos felvonulási és visszavonulási terepre találva, bonyolította le az Atlanti-óceánig, a Pyreneusokig és Középitáliáig vezető, attilai méretű hadjáratait s erre a nyugati támadás veszedelmét elhárító összeköttetésre támaszkodva, adta fel kelet felé a defenzív állást és vette tervbe a hanyatló bolgár hatalom elleni aktív fellépést. A magyar királyság később balkáni expanziójának — a középkori magyar nagyhatalmi politikának — csíráit magában rejtő bolgárelenes politikának előkészítő lépése volt Árpádházi Tormásznak, Bulcsu karkásznak és a gyula méltóságot viselő vezértársának konstantinápolyi látogatása s a két utóbbinak keresztény hitre térése. E szövetség kihasználására azonban nem kerülhetett sor, mert Bulcsunak a legnagyobb barbár fejedelmek diplomáciájára emlékeztető koncepciója hajótörést szenvedett a német-római császárságot megalapító szász császári háznak a nagykárolyi hagyományokat felelevenítő politikáján.

A keleti veszedelem a X. század derekára a besenyők és bolgárok hatalmának elhanyaglásával elmúlt, de ugyanakkor teljes komolyságában bontakozott ki a magyar nemzet történeti életének másik nagy problémája: az egykori Pannoniára s a vele szomszédos osztrák és morva tartományokra Nagy Károly és utódai jogán igényt tartó német-római császárság agresszív hódítópolitikájában gyökerező német

veszedelem. Nagy Ottó az uralma ellen lázongó hercegeket — köztük a magyarok bajor és lombard szövetségeseit — megálázva és leigázva s a magyarokkal szomszédos keleti határtartományokat, Bajorországot és a veronai határgrofságot, saját testvéröccse uralma alatt egyesítve, előbb régi nyugati szövetségeseiktől fosztotta meg, majd a lechmezei csatában aratott döntő győzelemmel és legkiválóbb vezéreik kivégzetésével a Lajtán- és Morván-túli területek feladására, nyugat felé merőben védekező politikára kényszerítette a magyarokat, kik a lechmezei nagy vérveszteség után a Balkán felé sem kezdhettek többé nagyobbjelentőségű akciókat.

Mint száz év előtt az Etelközön, a nemzet újra a lét vagy nemlét kérdése elé került. Nyugaton a világalomra törő német-római császárság növekvő hatalma állt fenyegetően és harcrakészen a Duna vonaláig magának igényelt magyar föld határán. Délkelet felől pedig ugyanekkor a Makedón-ház uralma alatt új életre kelt bizánci császárság közeledett a végóráit élő Bulgária testén átgázolva a határok felé. A magyarságra két nagy és fejlődő hatalom közt, elszigetelt helyzetében a frank és bolgár hatalmak elleni küzdelemben elbukott avarok sorsa várt, mikor Géza fejedelem politikai éleslátása és a császári ház kebelében kitört testvérharc új helyzetet teremtettek.

Géza fejedelem a lechmezei vereség óta állandó elszigeteltségben rejlő veszedelmet felismerve, visszatért a nyugati orientációnak korábban járt útjára. Barátságos érintkezést keresett a nyugati birodalom hatalmas császárával s békés törekvéseit követség útján bejelentve, térítőket kért, hogy népével együtt a kereszt jegyében kapcsolódják be a nyugati latin-germán kultúrközösségbe. Elhatározásával voltaképpen csak végső következményeit vonta le a honfoglalástól a lechmezei csatáig állandó magyar politikának. Konceptiója csupán abban különbözött Bulcsuétól, hogy míg az a császári hatalommal szembenálló közvetlen szomszédokkal szövetkezett, Géza Árpádhoz hasonlóan s a megváltozott viszonyokhoz képest magával a magyar határig szilárd hatalommal uralkodó császárral lépett szövetségre. Az öreg Ottó császár kétségtelenül a magyarok majdani hódoltatásának, egyházi és

politikai függőségük biztosításának hátsó gondolatával s Pannónia hűbéres tartományként leendő visszaszerzésének reményével fogadta és karolta fel Géza szándékát. Géza egyszerűen békét akart, hogy a belső rendet és központi hatalmat megeremtve, majdan nyugati mintára megszervezett királyi hatalommal és pihent erővel vehesse fel a küzdelmet minden nyugat vagy kelet felől jövő támadással szemben. Egy magasabb cél érdekében megalkudott a tényleges viszonyokkal, de mikor alkalom kínálkozott a veszedelmes császári hatalom gyengítésére, azt azonnal megragadta. Ez az alkalom II. Henrik bajor herceg lázadásával következett el. Segítette-e Géza csapatok küldésével Henriket II. Ottó császárral vívott testvérharcában, nem tudjuk. Bizonyos azonban, hogy Henrik leveretése után a császár bajorországi és ausztriai exponenseivel ellenséges lábon állt s a császárpárti Pilgrim papjait is kiutasította országából. Mikor pedig III. Ottó császár bizalmából II. Henrik újra elfoglalta a bajor hercegi széket, vele — anyja részéről a magyarbarát régi hercegi ház ivadékaival — felújította a lechmezei csatáig virágzó bajor-magyar szövetséget, mit azután egy évtizeddel később a két fejedelem gyermekeinek — Istvánnak és bajor Gizellának — házassága pecsételt meg s a Henrik herceggel rokon Szent Adalbertnek és tanítványainak magyarországi térítők munkája tetézt be. A császári hatalommal szemben való védekezés szempontjai ismerhetők fel a bajor szövetség mellett a lengyel fejedelmi házzal kötött rokoni szövetségnek, Géza leányának Boleszláv herceggel kötött házasságának hátterében is, míg a másik leánynak Gábor Radomir bolgár fejedelemmel kötött házasságát a makedón császárok növekvő hatalma indokolta. Gézának uralkodása végén követett politikája ilyen módon azonos Bulcsu politikájával. Nyugaton a császári hatalommal elégedetlen elemekkel, délkeleten a határokat fenyegető balkáni — akkor bolgár, most bizánci — hatalom ellenségeivel való szövetkezést azonban a lengyel szövetség bővítette szélesebb koncepcióvá.

Szent István kora a magyar külpolitikának egészen magában álló korszaka. Kulturális téren ekkor értek be az immár egyszázados nyugati orientáció gyümölcsei. A király-

ság megalapításával és a magyar katolikus egyház megszervezésével a faji sajátosságait továbbra is híven őrző nemzet ekkor lett szerves és elválaszthatatlan tagjává a nyugati latin-germán kultúrközösségnek. Istvánnak Gizellával, nőtestvérének a velencei Orseolo Ottóval kötött házassága a régi bajor és lombard szövetség korszerű változata volt. István külpolitikájának jellemzői azonban nem ezek a múltó természetű kapcsolatok, hanem az egyházi egyetemesség gondolatában gyökerező, minden irányban békés törekvések. Szent István rokonlelkű kortársaival — III. Ottó császárral és II. Szilveszter pápával — együtt hitt a keresztény népek testvéries egyesülésének, a nemzetek békés együttélésének gondolatában s ehhez képest nemcsak a nyugati birodalommal, hanem Bizánccal s általában mindenkivel szemben békés politikát folytatott. Ez az egyetemesen békés koncepció pontosan beillett az utolsó szász császárok — a régi római világbirodalom modern, keresztény alakban leendő újjáépítésén ábrándozó III. Ottó és a békeszerető Szent Henrik — elgondolásába, de irrealitása miatt tüstént csődöt mondott, mikor a császári trónt István sógorának halála után a harcias és agresszív frank-dinasztia foglalta el s a közvetlen elődök univerzális politikájával szakítva, az első szász császárok német szellemű hódító politikáját elevenítette fel.

Az új dinasztia, Nagy Károly és Nagy Ottó hagyományaihoz híven, leplezetlenül igényt formált az egykori pannóniai tartományra s vele egész Magyarországra. Agresszív fellépése miatt még Szent István életében megtörtént az első összeütközés s ezzel megindult az ifjú magyar királyság souverainitásáért s az ország függetlenségéért félszázadon át változó szerencsével vívott, történetünk későbbi folyamán többször megismétlődött küzdelem. E küzdelem egyes szakait a külpolitikai tétovázás, a tudatos és határozott diplomácia hiánya jellemzi, de később mind határozottabban bontakoznak ki egy új külpolitikai koncepció körvonalai. Kelettel — a besenyők helyébe lépő úzokkal és kunokkal, valamint az ország délkeleti határáig terjeszkedett bizánci birodalommal — szemben a honfoglalás óta hagyományos defenzív elv érvényesült. A nyugattal szem-

ben azonban az uralkodóház két ága más-más álláspontra helyezkedett.

Orseolo Péter, majd 1055 óta I. Endre és Salamon a német-magyar szövetség alapján álltak s a császár támogatásával igyekeztek uralmukat még országuk függetlensége árán is biztosítani. A lengyel földről házasodó I. Béla viszont — ki egyébként már I. Endre uralkodásának 1048—1055-ig terjedő első szakaszában a hadsereg vezére és a külpolitika irányítója volt — a lengyel-magyar-horvát szövetségben s a császárelenes birodalmi elégedetlenekkel való szövetkezésben keresett támaszt és védelmet a császári hatalommal szemben. E koncepció háttérében felcsillant a francia szövetség gondolata is. Endre és Béla Magyarországra jövelele s a császártól pártfogolt Péter elleni fegyveres fellépése egybeesik a lotharingiai lázadással, melyet III. Henrik császár ellen I. Henrik francia király, Endre vőtársa — mindketten Nagy Jaroszláv vejei voltak — szított és támogatott.

E nyugati koncepció mellett a testvérharcok zavarai közepett fel-felbukkant a kelethez való visszatérés — ma úgy mondanák: turáni — gondolata is. A Péter király hűbéres hódolata nyomán kelt felháborodás a németek, olaszok s általában minden nyugatról jött idegen ellen gyűlöletet váltott ki s ez a gyűlölet véres pogány lázadásban robbant ki. Ugyanez a jelenet ismétlődött meg I. Endre bukása után. A trónjavesztett Salamon pedig, mikor német segítségre már nem számíthatott, a pogány kúnokkal szövetkezett és vezéreként élükre állva, kísérte meg trónja visszafoglalását. A nyugattól való elszakadás eszméje azonban nem tudott meggyökeresedni, az uralkodók reálpolitikai érzéke mindenkor útját vágta a keleti orientáció tartós érvényesülésének.

Történetünk későbbi századaiban a keleti vagy nyugati veszedelem aktualitásához képest a X—XI. században jelentkező három külpolitikai koncepció váltogatta egymást.

A tatárjárásig a magyar külpolitika I. Béla koncepciója alapján állt, azzal az eltéréssel, hogy a mindenkori német elégedetlenekkel való szövetkezést a császárral szemben ellenséges pápai párttal való szoros és állandó szövetség váltotta fel, a XI. és XII. század fordulója óta részekre töredezett

Lengyelország szerepét pedig lassanként a nyugat felé hajló kisorosz fejedelemségek — Halics és Ladomér — vették át. A lengyel szövetség egyébként nemcsak a belső bomlás, hanem a császári hatalom elhanyaglása miatt is veszített jelentőségéből. Annál inkább megnőtt az értéke a horvát összeköttetésnek. A Komménoszok idejében erőben és hatalomban folyton gyarapodó bizánci császárság már a XI. század végén veszedelmes hatalmi tényezővé nőtt a déli határon. Szent László, Kálmán és utódaik kerülték vele az összeütközést, békére törekedtek, de igyekeztek növekvő hatalmának ellensúlyáról gondoskodni. I. Béla koncepcióját déli vonatkozásában tovább építve, létrehozzák a magyar-horvát uniót. Horvátországot, Dalmáciát és Boszniát (Rámát) — három korábbi bizánci tartományt — megszerezve, a magyar korona főhatósága alatt egyesítették az összes nyugati orientációjú, római katolikus délszlávokat és szövetségre léptek a XII. század közepe óta nyugat felé orientálódó szerbekkel is. Nyugaton a pápai párttal való szövetség, Szent Lászlónak a német ellenkirály, Kálmánnak a szicíliai francia-normann gróf leányával kötött házasságai ellensúlyozták a hanyatló császári hatalom magyarelles törekvéseit és ez a pápapárti orientáció — Szent László korában Álmos herceg befolyása alatt bekövetkezett négyéves megszakítással — hagyományos lett a magyar külpolitikában. A XII. század derekán azután bekövetkezett e koncepció erőpróbája.

A Hohenstaufok erős kormányzata alatt újraéledő nyugati császárság a nagykárolyi hagyományokat újra fellelevenítő III. Konrád idejében ismét fenyegetni kezdi a magyar határokat. Ugyanekkor dél felől Szent László unokájának, Komnénosz Mánuel császárnak hatalmi törekvéseivel került szembe a magyar királyság s mivel a két császár hamar egymásra talált, e világhatalmakkal szemben új szövetségest kellett keresnie. II. Géza ezért a császárral szemben újra opponáló pápai párttal a szövetséget fenntartva, a második keresztes hadjáratra országán átutazó VII. Lajos francia királlyal s a görög partvidéket évek óta állandóan háborgató II. Roger szicíliai francia-normann királlyal lépett szövetségre, s ezzel a magyar királyság külpolitikáját világ-

politikai koncepcióvá szélesítette. Mánuel és Konrád vezetése alatt szinte az egész világ hatalmai ligába álltak e francia-normann-magyar szövetséggel szemben. A német-római császáron s ennek osztrák, cseh hűbéresein, Velencén és a bizánci birodalom népein kívül a halicsi orosz fejedelmet és a kunokat is sikerült Mánuelnek megnyernie. A magyarok ellen indított hadjárataival azonban kudarcot vallott s a liga III. Konrád halálával felbomlott, mielőtt a német hatalom harcba léphetett volna. Barbarossa Frigyes nem idegenkedett ugyan Magyarország megtámadásától, de — nem kis részben a francia szövetség miatt — kerülte a szakítást, a görög szövetség gondolatát pedig elejtette, mert ismerte Mánuelnek a nyugati császárság megszerzésére irányuló törekvését.

III. István trónraléptekor felmerült, Mánuel kezdeményezésére, a bizánci orientáció terve is, de a görög haddal Magyarországba kísért II. László és IV. István ellenkirályok hamarosan megbuktak, III. Béla pedig, ki herceg korában rövid ideig mint a bizánci trón prezumptív örököse s a jövőző görög-magyar unió letéteményese élt Mánuel udvarában, trónralépte után apja francia koncepcióját építette tovább. Mindkét ízben francia családból házasodott s fiai is a Capet-házzal rokon dinasztiaikból hoztak feleséget. A családi kapcsolatokkal és sűrű kulturális érintkezésekkel alátámasztott francia barátság kellőképpen ellensúlyozta a német részről mind kevésbbé fenyegető veszedelmet s így nem volt akadálya, hogy a hatalomban folyton gyarapodó magyar királyság a keleti birodalomnak Mánuel halála után tüstént meginduló bomlását kihasználva, a keleti politikában új útra térjen.

Kelet és dél felé Magyarország a honfoglalás óta nem szűnt meg defenzív állását tartani. A XII. században azonban már többször beavatkozik az északkeleti és balkáni szomszédság belső mozgalmaiba, a lengyel, orosz, szerb uralkodóházak kebelében kitört viszályokba. Miután pedig Mánuel hatalmi törekvéseivel megküzdött, végleg szakított a defenzívával s kelet és délkelet felé az expanzió, a tudatos hódítópolitika útjára tért. III. Béla a kis Alexiosz érdekében protektorként avatkozik a hanyatló birodalom belügyeibe s mint egyenrangú

hatalmas szövetséges adja leányát Izsák császárhoz nőül. Fiai Hulm, Bosznia, Szerbia, Macsó, Szörény, Bulgária hódoltatása útján teljesen kezükbe ragadják a balkáni hegemoniát s II. Endre 1216 és 1219 közt — császárnéból az új tesszalonikéi király feleségévé lett nővére támogatásával — komoly jelöltként vette fel a küzdelmet a konstantinápolyi latin császárok trónjáért. A konstantinápolyi latin és niceai görög császári házakkal, az ikoniumi török, az antiochiai, örmény és bolgár fejedelmekkel kötött rokoni kapcsolatok és szövetségek a császári korona megszerzését előkészítő lépések voltak, míg az orosz és lengyel uralkodóházakkal kötött kapcsolatok Halics és Lodomér felé nyitottak utat a magyar expanziónak. IV. Béla az aldunai kunok hódoltatásával földrajzi összeköttetést teremtett a déli és északkeleti hűbéres tartományok közt s a Volga mentén imént felfedezett pogány magyarok megtérítésének, hódoltatásának és áttelepítésének tervével foglalkozott. Magyarország Kelet-európa vezérlő hatalmává nőtt s a Balkánon a keleti császárság egykori hatáskörén osztozott a latin császárokkal. A magyar hatalomnak ez a gyarapodása és a latin császárság egyidejű megszervezése egyértelmű volt a nyugati kultúrszféra határainak a Fekete-tengerig s a Dnyeper-vonalig terjesztésével. Orosz, kun, bolgár és szerb földön a magyar király csapatai a nyomukban járó latin szertartású térítő-szerzetsekkel együtt a nyugati kultúra, a nyugati szellem előérsei voltak s ha a fejlődés ezúton haladhat tovább, minde területek végérvényesen bekapcsolódhattak volna a nyugati kultúrkörzetbe.

E fejlődésnek s vele a magyar hatalmi törekvéseknek azonban a XIII. század derekán egyszeriben útját vágta a tatárok megjelenése, kik Ázsiából előtörve, gyors iramban hatoltak a Kárpátokig s Lengyelországot, Magyarországot és a magyar király délszláv tartományait letiporva, új útra terelték a magyar királyság külpolitikáját.

A magyar királyság nagyhatalmi állásának kiépítése felé vezető külpolitikát a XI—XIII. századig a keleti határ teljes biztonsága tette lehetővé. A besenyők és kunok, bármily kemény és veszedelmes ellenfélnek bizonyultak nyílt,

pusztai csatákban, a Kárpát-vonaltól védett magyar királysággal szemben erejük szervezetlensége s az erős központi hatalom hiánya miatt komoly veszedelmet nem jelentettek. Bizánc a XII. századi fellendülés idején komoly ellenfélként lépett ugyan föl, de hatalmi fellendülése csak pillanatnyi fellángolás volt s utána következett a rohamos hanyatlás korszaka. Bukása után keleten a magyar királyságnak semminő komoly tényezővel nem kellett számolnia. Ez a biztonságos helyzet hívta életre III. Béla és fiai erősen expanzív hódítópolitikáját. A tatárok megjelenése véget vetett ennek a biztonságnak s rettentő erejű támadásuk nyomán a maga teljességében bontakozott ki nemzetünk történeti életének sorsdöntő problémája : a X. század óta szinte már elfeledett keleti veszedelem. Árpád óta senki a magyarok közül nem láthatta oly világosan, mint IV. Béla, hogy a magyarság helye nyugaton van, hogy a Keleti-Kárpátokig hatoló, illetőleg a magyarországi hadjárat után e vonal mögé visszavonuló s ott véglegesen megtelepedett ázsiai hatalommal szemben csak a honfoglaláskori német-olasz koncepció nyújthat védelmet. Lengyelország és a horvát tartományok könnyű zsákmányává lettek a keleti ellenségnek. Újabb támadás esetén reájuk számítani nem lehetett. Az oroszok és a magyar földre be nem telepedett kunok tatár uralom alá kerültek. A régi francia szövetséges a távolság miatt számba se jöhetett. Egyedül a német-római császársággal és ennek keleti tartományaival kötendő szövetség biztatott reális sikerrel. Ez a megfontolás készítette Bélát a veszedelem döntő perceiben az osztrák herceg segítségének igénybevételére s országa császári hűbérül való felajánlására. Mikor a nyugaton elfoglalt császártól ez áron sem kapott segítséget s a nagy veszedelem első vihara elvonult, ez készítette nyugati tartományok szerzésére. Ausztria birtokáért vívott harcai, a stájer tartomány időleges meghódítása s a római szentszékekkel fegyveres támogatásért folytatott tárgyalásai mind az új orientáció tünetei. A tatárokkal szemben Béla keleten is igyekezett fegyverbarátokat szerezni, e célt szolgálták a régi francia, spanyol, német, angol és görög kapcsolatokkal szemben mésalliance-nak tetsző orosz, lengyel, kun és szerb házassági

összeköttetések. A déli vonalon Béla a régi expanzív koncepció alapján állt, sőt azt ki is szélesítette, mikor boszniai, macsói és bolgár tartományait orosz vejének, Ratiszlávnak kezén egyesítve, egy a szlavón-horvát-dalmát komplexumnak megfelelő délkeleti nagy tatomány szervezését vette tervbe, mely amazzal együtt hivatva lett volna a balkáni magyar hegemónia tartós biztosítására. Külpolitikája mégis a német-római birodalommal való szövetség és együttműködés alap gondolatán épült föl. E koncepció alapján házasította össze unokáit az Itáliában vezetőhatalommá lett nápolyi Anjoukkal és a német királyság azidőszerinti leghatalmasabb tartományurával, II. Ottokár cseh királlyal. Ugyancsak ez a koncepció érvényesült a kiskorú IV. László környezetének a Németbirodalmat konszolidáló Habsburgi Rudolffal kötött szövetségében, III. Endre velencés olasz és osztrák családi kapcsolataiban, valamint Károly Róbert uralkodása első szakaszának osztrák és cseh politikájában.

A birodalmi, más szóval német-olasz orientációnak kilenc évtizedes korszakát rövid intermezzóként szakította meg a pogány hajlandóságú IV. László keleti orientációjú politikája. A nyugati keresztény világ ellen létesíteni kívánt magyar-kun-tatár szövetség természetellenes gondolatát azonban csírájában megfojtotta a nemzet nagy többségének ellenállása s a tatár szövetséget helytelenítő kun főemberek gyilkos merénylete.

A XIV. század elejére a keleti veszedelem réme lassanként elvonult az ország fölül. A Tatárbirodalom szétesett. Dzsingiszkán európai utódainak, a krími tatár fejedelmeknek elég gondot adott az adófizetőjükké lett orosz fejedelemségek fékentartása. Nyugati excursiókra nem igen gondolhattak. Ha sor került is ilyenre, az jelentőségben már nem haladta túl a besenyők és kunok egykori határszéli becsapásait. Délen az új életre kelt bizánci görög császárság csak romja, árnyéka volt a réginek. Mint hatalmi tényező, nemcsak Magyarországgal, hanem a kettejük közt új életre kelt szláv fejedelemségekkel szemben sem jöhetett számba. Az egykori Kunország területén új oláh fejedelemségek alakultak. Bulgária hatalma megerősödött. Szerbia már-már bal-

káni nagyhatalom rangjára kezdett emelkedni. De ezek a régi görög-szláv világ kulturális hagyományait átöröklő új alakulatok minden ifjúi életerejük mellett sem tudták Magyarországot létében fenyegetni. Keleten és délen a helyzet általában megfelelt III. Béla korának. Nyugaton viszont a Habsburgok és a francia Luxemburgok szervező ereje újból jelentős hatalmi tényezővé növelte Németországot s különösen annak hazánkkal szomszédos keleti tartományait, a rohamosan fejlődő Ausztriát és Csehországot.

A nyugati és déli határokon egyedül számbajövő cseh, osztrák és szerb hatalmakkal szemben Károly Róbert és Nagy Lajos az Árpádházi királyok koncepciójához folyamodtak s a lengyel-magyar-horvát-bosnyák-olasz(nápolyi) szövetséget elevenítették fel, háttérben a francia barátság és a német elégedetlennel való szövetekezés gondolatával. Külpolitikájukban ez utóbbi elemet az erőviszonyok aktuális változásai szerint hol a Habsburgokkal, hol a Luxemburgokkal való időleges szövetekezés képviselte. Az új külpolitikát — mint egykor II. Géza és utódai politikáját — dél és kelet felé erőteljes és céltudatos expanzió jellemezte s e törekvés erős támaszra talált a történetírásunkban rendszerint oktalan dinasztikus politikának bélyegzett nápolyi összeköttetésben. A Dusan király idejében nagyhatalommá nőtt Szerbiával szemben ugyanis mint reális hatalmi tényező csak az albániai Durazzót és a görög félszigetet is birtokló s a latin császári címet viselő nápolyi Anjouk hatalma jöhetett számba, amint-hogy Csehországgal szemben a lengyel és osztrák szövetség mutatkozott a legreálisabb védelmi politikának. A nagyhatalmi politika útjára lépő Anjouk újrarahódoltatták Boszniát, Macsót, Szörényt, Szerbiát, Bolgáriát s a kun területen kialakult Havaselvét és Moldvát. A lengyel trón megszerzésével pedig Nagy Lajos uralma alá került Halics és Ladomér is, melyek ezidőben — egyházi tekintetben már régebben Rómához csatlakozván — a lengyel királyt uralták. Nagy Lajos uralkodásának utolsó évtizedében a történelmi értékű lengyel-magyar-horvát szövetség egyidőre personál-unióvá szilárdult s a másodízben is keleti nagyhatalommá nőtt magyar királyság legnagyobb reprezentánsa, — a nyugati kulturális és

politikai körzet képviselőjeként — ura volt a Keleti-tengertől az Adriáig s a Németbirodalom határaitól a Fekete-tengerig és Dnyeperig terjedő hatalmas területnek, a keleti és nyugati világ egész kiterjedt határzónájának. E nagy-hatalmi korszakban állandó és folytonos volt a francia Capet-ház ifjabb ágából származó magyar királyoknak francia barátsága, aminek a kulturális és társadalmi kapcsolatokon túl politikai jelentőséget adott az egy töről sarjadt két dinasztia tagjainak sokszoros családi összeköttetése. Károly Róbert nőtestvérei X. Lajos francia király és II. János viennei dauphin feleségévé lettek. Nagy Lajos első felesége, a luxemburgi Arlon-házból való IV. Károly császár és Valois Blanka leánya volt, míg Endre herceg a nápolyi trónt öröklő Anjou Johannát vette nőül. Nagy Lajos korán elhalt Katalin leánya Lajos orleansi hercegnek volt a jegyese.

A magyar nagyhatalmi koncepció második virágkorában, Nagy Lajos uralkodásának utolsó évtizedeiben Kisázsia és a Balkán felől már előreveti árnyékát az oszmán törökség előnyomulásával új alakban feltámadt keleti veszedelem. A törökök a régi bizánci birodalom és egykori vazallus államai, a magyar melléktartományok népét legázolva, rövid félszázad alatt a magyar határig hatoltak s az oláh fejedelemségeket hódoltatva, közvetlen érintkezést találtak a nekik szívesen hódoló krimvidéki tatár hordával. A XV. században a magyar királyság déli és keleti expanzív törekvéseinek szárnyát-szegve, félkör alakban vették körül Magyarországot s azt a nagyhatalmi koncepció feladására, kelet felé újra defenzívára kényszerítették. Ez a kényszerhelyzet, a keleti veszedelem félelmes aktualitása nyomban maga után vonta IV. Béla tatárjárás utáni külpolitikájának, a német-római birodalommal való szövetkezés gondolatának felelevenítését. A törökkel vívott élet-halálharc másfél századában csupán I. Ulászló rövid négyéves uralma alatt találkozunk mégegyszer a lengyel-magyar szövetség eszméjének realizálásával. Különböző dinasztikiából származó többi uralkodóink egytől-egyig a birodalom felé orientálódtak. Zsigmonddal a cseh-magyar szövetség, majd a német-magyar personális unió valósult meg. A császári, a német és magyar királyi koronáknak

egy főn való egyesítését magyar részről a mind fenyegetőbbé vált török veszedelemmel szemben való védekezés szempontjai indokolták. Valósággal köztudattá lett, hogy a magyar királyság a törökkel szemben csak birodalmi segítséggel vívhat eredményes harcot. Ezt a segítséget pedig tartósan csak az uralkodóközösség biztosíthatta. E tudatnak a közvéleményben való mély begyökerezése magyarázza meg, miért segítették a rendek a királyi trónra Zsigmond és Habsburg Albert császárok után az osztrák-cseh-magyar koronát viselő V. Lászlót és a cseh-magyar perszonál-uniót megvalósító Jagellókat. De ez magyarázza meg Hunyadi Mátyás politikáját is, ki az idegen uralom elleni reakció eredményeként trónra került nemzeti király létére is Zsigmond birodalmi politikájának folytatójává lett s IV. Bélaként birodalmi tartományokat — Alsó-Ausztriát, Morvaországot, Sziléziát — hódítva, gyarapította hatalmát új erőforrásokkal és készült két elődjének császári trónját elfoglalni. Császári aspirációit korántsem szabad túlfűtött ambícióra vagy személyes hiúságra visszavezetnünk s — mint sokan teszik — a török elleni küzdelem ez okból való elhanyagolását szemére vetnünk, mert ez igények háttérében vezérgondolatként a török ellen leendő hathatósabb védekezés mindennél fontosabb nemzetpolitikai szempontja jelentkezik. Ugyanez a szempont szerezte meg Mohács után négy-száz évre a Habsburgoknak Szent István koronáját.

A kettős királyválasztás háttérében személyi és belpolitikai indokok és motívumok mellett a két külpolitikai koncepció — a német és lengyel szövetség eszméjének — küzdelme is felismerhető. Ferdinándot s vele dinasztiáját a keleti veszedelem ellenszerét a birodalommal való szövetkezésben látó magyarok pártja, a Zsigmond-Mátyás-féle koncepció hívei támogatták. Zápolyai Jánost, ki közvetlen utódaival, János Zsigmond és Báthori István erdélyi fejedelmekkel együtt a nagylajosi hagyományokra alapított lengyel szövetség exponense volt, a német inváziótól tartó köznemesi réteg emelte trónra. Az adott helyzetben — nem a német, hanem a keleti török veszedelem lévén aktuális — kétségtelenül előbbieknél volt igaza. Őket igazolták a követ-

kezmények. Hiszen egész erejét latbavetve, s az osztrák tartományok és a birodalom segítségével a magyar királyság még mindig képes lett volna a törököt a határon feltartóztatni. Viszont a lengyel szövetség a tetőpontján álló Habsburg-hatalom ellenséges magatartása mellett vajmi kevés reális támogatást nyújthatott az országot kétoldalról is fenyegető veszedelemmel szemben. E tétel igazságát János király és Martinuzzi is belátták, de későn, mikor a megoszlás és pártküzdelem már annyira legyengítette a magyar erőt, hogy a török ellentállás nélkül, valósággal diadalmenetben vonulhatott be Budára.

A török hódoltság korában a királyság — alig egynéhány vármegye — külpolitikai tekintetben a Habsburg-birodalom alkotórésze volt. Erdély fejedelmeinek kezét pedig az ország siralmas helyzete, a felette hűbéruraságot igénylő, sőt gyakorkló török hatalomhoz való viszony sajátos természete kötötte meg. Mindazonáltal az erdélyi külpolitikában is felismerhető a két történeti koncepció csendes küzdelme. A nélkül, hogy a változó helyzetekhez képest elég sűrűn irányt változtató erdélyi külpolitika részleteire itt kiterjeszkednénk, mégis megállapíthatjuk, hogy a Zápolyaiakon és Báthori Istvánon kívül a Rákócziak is a régi lengyel-magyar koncepció alapján álltak s II. Rákóczi Ferencnél a francia szövetség gondolata is újra felukkant. Viszont Martinuzzi és Báthori Zsigmond uniós kísérletei, valamint Bethlen Gábor nyugateurópai, főleg németbirodalmi kapcsolatai és a bécsi udvarral folytatott tárgyalásai a német orientáció ébrenlétéről tanuskodnak. A helyzet kényszerűségéből következett, hogy Erdélyben időnként a harmadik történeti koncepció, a Kelettel való szövetkezés gondolata is reális alakot öltött. A török orientációnak azonban hiányoztak a meggyőződsébeli rugói. Csupán a kétségbeejtő helyzet nyomán kelt szükségpolitika volt s mihelyt mód kínálkozott, tüstént helyet adott a nyugati orientációnak.

A királyi Magyarországnak a Habsburg-világbirodalom keretében nem volt és nem is lehetett önálló külpolitikája. Mikor azonban a Habsburg-ház a XVIII. század elején elvesztette Spanyolországot, majd a porosz hatalom gyors

emelkedése következtében Németországban is fokozatosan elvesztve talaját, lassanként Ausztriába s a török kiűzése után újra egyesült Magyarországra szorult vissza, szükségképpen fel kellett elevenítenie a régi magyar koncepciókat. A Habsburg-monarchia, Kelet és Nyugat közt ugyanaz lévén helyzete és szerepe, mint a középkorban a magyar királyságé, a külpolitikában a magyar történet talajára telepedett át s az Árpádok és Anjouk régi koncepcióit sajátította ki.

A XVIII. században, a keleti veszedelem szűnőben lévén, a régi nagyhatalmi koncepció, a déli és keleti expanzió politikája éledt fel. 1718-ban a passzarovici békével Bosznia, Szerbia és Oláhország határvidékei, 1772-ben Galícia néven Halics és Ladomér, 1797-ben Dalmácia, 1878-ban Bosznia és Hercegovina e koncepció alapján, sőt a magyar király történeti jogára való egyenes hivatkozással kerültek Habsburg királyaink uralma alá. E tartományok birtokbavétele, az oláh, bolgár, szerb és montenegrói fejedelemségek felett — többnyire az uralkodók személyén át — kéréstelenül gyakorolt protektorátus, a beavatkozások ez államok ügyeibe, a hét-éves háború idején és III. Napoleon korában a fejlődő porosz hatalom ellen irányuló francia szövetség, az itáliai tartományok megszerzése egytől-egyig a Habsburg-monarchia által kisajátított nagylajosi koncepció alapján történtek, amint-hogy a múlt század osztrák, majd osztrák-magyar nagyhatalma sem volt egyéb, mint a cseh és osztrák-német tartományokkal bővült és magyar színezetétől megfosztott középkori magyar nagyhatalom új jelentkezési formája. A monarchia törzse Magyarország volt s külpolitikai problémái is magyar problémák voltak, de — sajnos — ezt a tényt a hatalom birtokosai nem ismerték fel s ezért a monarchia politikája hamis vágányra siklott.

Melléktekintetek, vélt dinasztikus érdekek, közjogi szempontok, idejüket múlt egységesítő törekvések miatt uralkodóink uralmuk bázisának nem a történeti egységet alkotó Magyarországot, hanem az egységgé soha össze nem forrasztható, heterogén elemekből mesterségesen összekovácsolt osztrák államszövetséget tekintették. A császári kormány-

férfiak a magyarságban — az összbirodalmi gondolat szemzögéből — rebellis és megbízhatatlan elemet látva, a monarchia valódi érdekének megfelelő erősítése helyett inkább gyengítésére törekedtek s ezt elérendő, a helyes külpolitika eminens szempontjainak mellőzésével a magyarság s vele a monarchia belső és külső ellenségeivel való szövetkezéstől sem riadtak vissza. A magyarországi szerbek, oláhok s a pánszláv gondolat kihasználásával orosz orientációra csábított csehek favorizálása, a lengyelek, törökök, sőt később a magyarok ellen is igénybevett orosz hatalommal kötött szövetség, Lengyelországnak vele egyetértően végrehajtott felosztása s a törökökkel szemben Oroszország balkáni exponenseinek támogatása végzetes csalódásban gyökerező tévedések voltak.

Az egykori görög-szláv és török-tatár világ hagyományait és hatalmát nyugatellenes érzelmeivel együtt átöröklő Oroszország a XIX. században — Lengyelország nagyrészét és a Fekete-tengermenti régi tatár területet az egykori Tatárbirodalom ázsiai tartományainak jórészevel együtt elnyelvén s a török hatalom romjain életre kelt balkáni államokat a közös egyházi és kulturális tradíciók révén, a monarchia cseh alattvalóit a pánszláv eszme erejével magához kapcsolván — minden addiginál félelmesebb keleti nagyhatalommá nőtt s újra teljes komolyságában idézte fel a Magyarországot már annyiszor s most vele együtt az egész monarchiát is elsöpréssel fenyegető keleti veszedelem rémét. A monarchia diplomáciája ennek a veszedelemnek horderejét, az orosz hatalom példátlan megnövekedésének jelentőségét nem ismerte fel idejében s még akkor is a cári hatalommal kacérkodott, a törökkel viaskodott, itáliai és németországi elveszett pozíciókat hajszolt, mikor minden erejével és tudásával a keleti veszedelem elhárítására kellett volna törekednie. Csak az utolsó órában támadt egy magyar államférfi, ki a magyar történet tanulságait megszívlevé, ráeszmélt a való helyzetre s a monarchia külügyminiszteri székébe emelkedve, a reális erőviszonyoknak megfelelő új külpolitika útjára tért. Gróf Andrássy Gyula az olaszok bevonásával utóbb hármas szövetséggé bővített német-osztrák-magyar szövetséget létrehozva, voltaképen a keleti veszedelem idején mindig be-

vált, régi magyar defenzív külpolitikai koncepciót hívta életre.

A világháborúban ez a koncepció az olaszok kilépése és nem várt erők megmozdulása miatt csődöt mondott s a nyugati kultúrközösség eminens érdekeit szemük előtt tévesztő nyugati hatalmak jóvoltából Kelet került ki győzelmesen a küzdelemből. Az orosz hatalom váratlan összeroppanása miatt Lengyelország ugyan feltámadt, a balti népek is állami léthez jutottak s ezzel Nyugat határa az északi vonalon messze kitolódott keleti irányba, de a déli szakaszon Kelet egészen az Alpeseikig, a német és olasz határig nyomult előre. A nyugati népek háborús frazeológiája elnyomott népek felszabadításáról, latin testvérek támogatásáról, a nemzetiségi elv diadaláról beszélt s e jelszavakat még ma is untig emlegetik. Pedig valójában most sem történt más, mint 1521-ben, mikor I. Ferenc francia király — németgyűlöletében elvakulva — a törökkel szövetekezett a Habsburgok ellen s ezzel útját készítette a nyugati világ határán őrtálló Magyarország megcsonkításának, Kelet diadalának. Akkor Kelet népe masszív ékként hatolt be délfelől Magyarország testébe s másfélszázad multán is csak egész Európa hadainak segítségével volt onnét kioperálható. Ma Kelet előörsei — történeti kultúrájuk értelmében a keleti világhoz tartozó szerbek és oláhok, s a maguk multját megtagadva, hozzájuk szegődő csehek — minden oldalról átkarolva és leszaggatott tagjain elterpeszkedve, veszik körül a csonka országtörzset, mely idegen tengerbe nyúló félszigetként csak egy keskeny föld-sávon át érintkezhet a nyugati kultúrközösség éltető földjével. A belső zavarok miatt tetszhalottként szunnyadó keleti szláv monstrum előrenyúló csápjai éket vertek a magyarság és történeti szövetségesei — az olaszok, németek, horvátok, lengyelek — közé s Nyugateurópának is félelmes mementóként hirdetik Kelet hatalmát és eljövendő uralmát. Csehek és oláhok ma látszólag s talán egész őszinte hittel minden közösséget megtagadnak az oroszországgal és nyugathoz tartozásukról tesznek minduntalan tanuságot. De ez ne tévessen meg bennünket, mert ha az Európában is izig-vérig ázsiai karakterű orosz hatalom egyszer feltámad, minden nehéz-

ség nélkül a maga oldalára fogja régi szövetségeseit kényszeríteni, hacsak előbb nem lépnek velünk s a lengyelekkel szemben is az őszinte barátság és kiengesztelődés útjára. Amíg a magyar probléma megoldatlan, orosz támadás esetén a kis-entente államainak szükségszerűen az oroszok mellett van a helye. Ha ez a támadás elkövetkezik Magyarország restaurációja előtt, az többé nem a magyar politika problémája lesz, hanem az egész nyugati világé, mert az új életre kelt orosz hatalomnak és exponenseinek győzelme nemcsak Lengyel- és Magyarország pusztulását jelentené, hanem egyben Kelet határainak az Alpeselek vonalán leendő végleges fixirozását. E veszedelem elhárítása nem magyar, hanem európai feladat. Mi, mint közvetlenül érdekeltek, helyes külpolitikával csak az utat mutathatjuk meg, melyen járva, Európa népei ezt a nagy veszedelmet elháríthatják s a nyugati kultúra nagy katasztrófájának elejét vehetik.

Tudatára ébred-e idejében Európa, mivel tartozik Magyarországnak és önmagának, meglesz-e a mi kis félszigetünknek a feszítőereje, hogy még az orosz veszedelem teljes kibontakozása előtt széttörje az ellenségek ma még folyékony halmazállapotú gyűrűjét? — a jövő fogja megmutatni. De akár fegyverrel, akár békés eszközökkel készülünk e történeti feladat megoldásához, mindenesetre régi nagy királyaink reálpolitikai érzékével kell történeti életünk újra előttünk álló sorsdöntő problémájának, a keleti veszedelem elhárításának megoldásához munkatársakat, avagy fegyverbarátokat keresnünk. Kik legyenek ezek, hol keressük őket, a historikus nem döntheti el, de rámutathat azokra a történeti koncepciókra, melyek hajdan, hasonló kritikus helyzetben, helyesnek bizonyultak.

A magyar külpolitika ezeréves történetén végigtekintve, négy ily történeti koncepciót láttunk egymással váltakozva fel-felbukkanni.

A keleti orientációnak egyik módja, a XII. században rövid ideig kísértő bizánci s a XVIII. századi Erdélyben kényszerűségből követett török orientáció példájára az orosz hatalommal vágy annak bármely exponensével kötött szövetség, a történet tanúsága szerint természetellenes és történetiet-

len s legfeljebb mint valamely akut kritikus helyzetből kivezető ideiglenes expediens jöhet számba. Ez út tartós követezése Kelethez való csatlakozásunkkal volna egyértelmű, megtagadását jelentené a nemzet történeti multjának s méltó büntetésképen szükségszerűen vonná maga után népünknek felszívódását a környező szláv és oláh tengerbe, melynek áradatát az orosz hatalom reorganizációja után csonka hazánk határainál feltartóztatni egész Európa támogatásával sem lesz lehetséges.

A «turáni» orientációnak viszont a mai elhelyezkedési és erőviszonyok mellett kevesebb reálpolitikai értéke van, mint bármikor történetünk folyamán. Bármily szépen hangzó érzelmi húrokat pendítsen is meg szívünkben a Nyugat trianoni árulása után nagy erővel éledő turáni orientáció poétikus gondolata, bármily értékes kulturális, sőt gazdasági kapcsolatokkal kecsegtessen is a török, finn-ugor és mongol rokonokkal s az újabban Japántól a Balkánig mindenütt felismerni vélt többi «rokonokkal» való szorosabb érintkezés, e szimpátiákra politikát építeni nem lehet. A kereszties hadjáratok idejében távol Keletáziában egy mongol fejedelem keresztény hitre tért. Unokája, Togrul kán, a XII. és XIII. század fordulóján már számottevő hatalom birtokosa volt, mikor Dzsingiszkán ellene támadt s őt legyőzve, megölve, népét leigázva, alapját vetette a mongol-tatár világhatalomnak s nem sokkal utóbb hódító hadjáratra indult Kisázsia és Európa ellen. A «János pap» néven emlegetett keleti fejedelem megtérésének híre még a XII. század derekán eljutott Európába s a Szentföld birtokáért a szeldsuk-törökkel élet-halálharcot vívó keresztiesek évtizedeken át megváltóként várták a keleti keresztény ország legendáshírű papi fejedelemének és fiának, Dávid királynak hadait, hogy a szeldsukokat hátbatámadva, diadalra segítsék a kereszténység ügyét. Mikor a tatárok első megmozdulásának híre megérkezett, Európa ezt a szövetséges, felmentő hadat vélte bennük felismerni s a róluk szóló első feljegyzések örömmel adnak hírt Dávid király közeledtéről. Nagy és fájdalmas volt azután a csalódás, mikor Dzsingiszkán ideérkező hadai a szeldsukoknál valóban hatalmasabbnak, de szövetséges helyett

amazoknál is sokkal félelmesebb ellenségnek bizonyultak. A mi turáni rokonaink is János pap legendás országában élnek s őket várva, segítségüket remélve, igen könnyen Dzsingisz-kán orosz földön maradt népének eloroszosodott ivadékaival kerülhetnénk szembe.

Az epizódszerűen feltűnő s mindig irreálisnak, a két-ségbeesés politikájának bizonyult keleti orientációval szemben történetünk két reálpolitikai értékű, nyugati irányú koncepciót termelt ki:

a nyugati kultúrközösség keleti határzónáján élő népeket egyesítő lengyel-magyar-horvát-olasz szövetségnek történetünk folyamán a német hatalommal szemben defenzív s kelet felé expanzív értelemben alkalmazott koncepcióját, háttérben a francia szövetséggel (amit a mai világpolitikai konstelláció szerint az angolszász hatalom támogatása helyettesíthet), vagyis a széles front stratégiáját;

s a német-római birodalommal — mai nyelven: a német és olasz hatalommal — kötött szövetségnek keleti veszedelem esetén időszerű s keleti irányban defenzív természetű koncepcióját, mit katonai fogalomképzéssel a mély front stratégiájának nevezhetünk s amelynek keretében időnként a mai bolgár és török hatalommal egyenértékű Bizánccal való szövetség is helyet talált.

Mai helyzetünkben melyik a helyesebb e két koncepció közül, melyik biztat reális eredményekkel, a gyakorlati politikusok hivatottak eldönteni. A történész kénytelen annak megállapításával megelégedni, hogy az első koncepció, a nyugati háttérrel bíró lengyel-horvát-olasz szövetség a német hatalmi aspirációkkal s a közvetlenül szomszédos kisebb hatalmakkal — csehekkel, osztrákokkal, szerbekkel — szemben járt sikerrel, viszont a német-olasz orientáció nagy keleti veszedelem esetén bizonyult egyedül célravezető politikának.

HÓMAN BÁLINT.